

СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ АСИМЕТРИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Статтю присвячено аналізу стратегій та тактик асиметричного мовлення в британських драматичних творах. Описано підходи до вивчення драматургічного дискурсу, розглянуто сучасний етап лінгвістичного аналізу драматургічного тексту. Визначено проблеми, що привертають увагу лінгвістів у драматичному творі. Узагальнено підходи до аналізу рольової асиметрії в сучасній комунікативістиці. Досліджено специфіку реалізації тактик та стратегій, що мають місце в мовленні персонажів, ролі яких поєднані асиметричним зв'язком.

Ключові слова: драматичний твір, рольова асиметрія, мовленнєвий акт, стратегія, тактика.

Постановка проблеми. Мову драматичного твору вивчають із когнітивної та комунікативної позицій [1: 31], що дозволяє дискурсу драми залишатись у центрі уваги сучасних мовознавців, які досліджують власне драму як модель, що відображає суспільні відносини, персонажне мовлення, структуру драматичного твору та авторську ремарку [2]. Наше дослідження персонажного мовлення, що залучає комунікативно-прагматичний підхід до аналізу мовних даних та використовує елементи комунікативного та прагмалінгвістичного аналізу для вивчення персонажної підсистеми британської драми, має на меті визначити особливості прояву асиметрії соціальних ролей в мовленні персонажів британської драми. **Метою дослідження** є аналіз тактик та стратегій, що реалізується в мовленні дійових осіб у випадках, що містять асиметрією соціальних ролей.

Першочерговим у драматичному творі вважається мовлення персонажів, що виконує сюжетну функцію. Для діалогу характерний динамічний контекст і еліптичність, синтаксичний взаємозв'язок між репліками. Крайнім випадком діалогу є швидкий обмін репліками, тобто відривчаста та швидка розмова, що стосується побутових проблем. Цей особливий вид діалогу містить короткі репліки, що вимовляються без попереднього обміркування та не завжди пов'язані між собою. Думки, почуття та переживання персонажів передаються за допомогою інтонації, міміки та жестів. Оскільки у драматичному творі розглядають найбільш нагальні життєві протиріччя [3], смислове навантаження на кожну репліку зростає, що дозволяє найбільш повно розкрити сутність персонажів [4: 390]. Характери персонажів, в свою чергу, можуть бути статичними та динамічними. Статичні персонажі залишаються сталими у будь-який момент драматичного твору, в той час як динамічні персонажі формуються власні особистості протягом твору.

Драматичний твір розглядають як авторську та персонажну підсистеми [5: 6]. Слід зазначити, що досвід спілкування автора здійснює значний вплив на мовленнєву поведінку персонажів [6: 3]. Крім того, драматург намагається точно відтворити реальне мовлення у творі. В той же час, драматичний твір є стилізацією розмовної мови, оскільки драматурги намагаються відтворити у діалогах реальне мовлення, що не тільки виконує функцію спілкування, а і розкриває їхні вікові, рольові та статусні характеристики. Авторська ремарка виконує важливу роль у передачі задуманого змісту та інтенції автора читачу та є засобом візуалізації діалогу художнього твору. Оскільки, для максимального наближення художнього діалогу до реального діалогу необхідно задіяти невербальні мовні засоби, авторська ремарка виступає головним джерелом передачі невербального компоненту. Таким чином, роль ремарки як особливого виду паратексту в художньому творі полягає не в безпосередній характеристиці персонажа, а в моделюванні фонові інформації про ситуацію шляхом опису кінетики, інтонації, манери спілкування персонажів. Згідно статистики, невербальна реакція на вербальний стимул відбувається в приблизно 8 % випадків; вербальна реакція, яка супроводжується невербальним компонентом має місце в близько 20 % випадків. При цьому, в половині ситуацій (9,2 % випадків) невербальний фактор змінює прагматичне значення вербального повідомлення, інколи на повністю протилежне.

Мовлення драматичного персонажа відображає й те, до якого соціального класу він належить, його статус та вік, що виражаються за допомогою особливої лексики та синтаксису. Особливо яскраво ця риса проявляється у побутовій комедії та побутовій драмі.

Особливе місце в аналізі персонажного мовлення відводиться поняттю стратегії, яка, в свою чергу, відповідає за загальний план взаємодії та реалізується завдяки окремим тактикам. Характер стратегії визначає макроінтенції учасників діалогу, що обумовлені соціальною та психологічною ситуацією. Стратегія пов'язана з пошуками спільної мови і виробленням основ діалогічного співробітництва, що передбачає вибір тональності спілкування, мовного способу представлення реального стану справ.

Відносно принципу організації мовного спілкування виділяють кооперативну та конфронтативну мегастратегії. Кооперативна мегастратегія використовується в різних типах інформативних і інтерпретативних діалогів; наприклад, повідомлення інформації; з'ясування реального стану речей; діалогах з очікуванням відповідної репліки ініціатором діалогу. Точну характеристику виду діалогу надають: вираження подяки, визнання, вибачення, вираження співчуття, симпатії, компліменти. Конфронтативна мегастратегія має місце в діалогах, в основі яких лежить порушення правил мовного спілкування [7].

Дослідження персонажного мовлення британської драми ХХ століття показує, що мовлення персонажів драматичного твору відображує рольові очікування. При цьому спостерігається конфлікт між довгостроковими та короткостроковими ролями. Наступний діалог демонструє симетричні рольові відносини, що передбачають рівноправність та незалежність учасників.

Higgins: *[as he shuts the last drawer]* Well, I think that's the whole show.

Pickering: *It's really amazing. I haven't taken half of it in, you know.*

Higgins: *Would you like to go over any of it again?*

Pickering: *[rising and coming to the fireplace, where he plants himself with his back to the fire]* No, thank you; not now. I'm quite done up for this morning [8: 24].

Генрі Хігінс пропонує знайомому стати свідком певної ситуації ще раз, на що полковник Пікерінг відмовляється, проте стверджує, що ідея йому сподобалася. Персонажі дотримуються кооперативної мегастратегії, оскільки вона сприяє збереженню "балансу у стосунках", що є метою даного мовленнєвого акту. Стратегія кооперації здійснюється за допомогою наступних тактик: пропозиції, згоди, виправдання, прохання [9]. Генрі Хігінс дотримується тактики пропозиції, що здійснюється за допомогою реквестивів ("Would you like to go over any of it again?") та констативів ("Well, I think that's the whole show."); при цьому в його мовленні спостерігається поєднання простих та складних поширених речень. Полковник Пікерінг відповідає тактиками згоди та виправдання, які виражаються у констативах ("No, thank you; not now. I'm quite done up for this morning.") та супроводжується такими лексико-стилістичними засобами, як прості, поширені речення.

Наступний діалог є зразком асиметричних рольових відносин у британській драмі, що передбачають ієрархічну залежність одного учасника від іншого та відбувається згідно принципів кооперації.

Mrs. Pearce: *[hesitating, evidently perplexed]* A young woman wants to see you, sir.

Higgins: *A young woman! What does she want?*

Mrs. Pearce: *Well, sir, she says you'll be glad to see her when you know what she's come about. She's quite a common girl, sir. Very common indeed. I should have sent her away, only I thought perhaps you wanted her to talk into your machines. I hope I've not done wrong; but really you see such queer people sometimes-- you'll excuse me, I'm sure, sir--*

Higgins: *Oh, that's all right, Mrs. Pearce. Has she an interesting accent?*

Mrs. Pearce: *Oh, something dreadful, sir, really. I don't know how you can take an interest in it.* [8: 25].

Місіс Пірс виконує роль економки Генрі Хігінса і зважаючи на низьку соціальну роль, дотримується кооперативної стратегії. Місіс Пірс повідомляє, що прийшла дівчина (*A young woman wants to see you*) та описує її на прохання Генрі Хігінса, використовуючи тактику повідомлення інформації та самовиправдовування, які втілюються у констативах та перформативах ("...you'll excuse me, I'm sure, sir..."). Мовлення місіс Пірс містить повтори, що свідчать про її невпевненість ("*She's quite a common girl, sir. Very common indeed...*"), вставні слова та фрази, якими вона виправдовується ("*...only I thought perhaps...*", "*I hope I've not done wrong...*"), супроводжуються невербальними засобами (*[hesitating, evidently perplexed]*), що показує її розгублений стан та невпевненість у правильності своїх вчинків, що, в свою чергу, є наслідком рольової залежності від Генрі Хігінса. Про останнє свідчить і постійний повтор звертання *sir*. Роботодавець місіс Пірс, Генрі Хігінс, підтримуючи кооперацію, вживає переважно квестиви та задає декілька простих запитань місіс Пірс ("*What does she want?*", "*Has she an interesting accent?*"), які супроводжуються простими та еліптичними стверджувальними реченнями (*A young woman!*), звертанням, яке створює доброзичливу атмосферу та тактикою схвалення (*Oh, that's all right, Mrs. Pearce...*), що висловлює підтримку слухача та його схвалення.

Прикладом асиметричних рольових зв'язків, що реалізуються за допомогою стратегії конфронтації, є наступний діалог.

LIZA: *[rising determinedly]* I'll let you see whether I'm dependent on you. If you can preach, I can teach. I'll go and be a teacher.

HIGGINS: *What'll you teach, in heaven's name?*

LIZA: *What you taught me. I'll teach phonetics.*

HIGGINS: *Ha! Ha! Ha!*

LIZA: *I'll offer myself as an assistant to Professor Nepean.*

HIGGINS: [rising in a fury] What! That impostor! that humbug! that toadying ignoramus! Teach him my methods! my discoveries! You take one step in his direction and I'll wring your neck. [He lays hands on her]. Do you hear? [8: 125].

Як бачимо з прикладу, у діалозі спостерігаються рольові відносини "учень – вчитель" та "дівчина-кокні – професор". Лайза, виконуючи роль учениці Генрі Хігінса та дівчини-кокні, намагається підвищити власну соціальну роль, використовуючи тактику погози (*I'll let you see whether I'm dependent on you. If you can preach, I can teach.*). Для досягнення цього вона обирає конфронтативну тактику та домінування, що передбачає нав'язування власної точки зору; зниження статусу співрозмовника. Генрі Хігінс, в свою чергу, намагається зберегти власну рольову позицію та обирає подібну стратегію. Для досягнення власних цілей обидва персонажі надають перевагу таким мовленнєвим актам, як менасиви (*"You take one step in his direction and I'll wring your neck..."*) та квестиви (*"Do you hear?"*). Персонажі використовують поєднання простих та складних, переважно непоширених речень. Генрі Хігінс та Лайза обмінюються погрозами (*"I'll offer myself as an assistant to Professor Nepean..."*), що можна розглядати як намагання змусити один одного визнати власну правоту. Це виражається за допомогою тактики критики третьої особи, окличної інтонації та паралелізму (*"That impostor! that humbug! that toadying ignoramus! Teach him my methods! my discoveries!"*, *"If you can preach, I can teach..."*), жестів (*[rising determinedly] [rising in a fury] What! That impostor..."*) та підсилюється риторичним запитанням (*"What'll you teach, in heaven's name"*).

Таким чином, соціальна взаємодія, в основі якої є рольова асиметрія, може здійснюватися у рамках стратегії кооперації та конфронтації. Оскільки рольова асиметрія передбачає існування нерівності між учасниками, дотримання тактики кооперації учасником, який виконує нижчу роль, виражається у повторах, вживанням вставних слів та фраз, та супроводжуються невербальними засобами; у мовленні переважають констативи, що описують ситуацію, сприяють самовиправданню та демонструють невпевненість у собі. Учасник із вищою роллю надає перевагу квестивам та вживає прості та еліптичні стверджувальні речення, що демонструють його домінування, з одного боку, та прагнення підвищити статус слухача шляхом використання тактики схвалення та привертання уваги, з іншого. У той же час, намагання комуніканта з нижчою роллю підвищити її призводять до конфронтації. Стратегія конфронтації у зазначених рольових відносинах використовується обома комунікантами, передбачає вживання тактики погрози, критики третьої особи, мовленнєвих актів менасивів, ін'юнктивів, квестивів, констативів, що супроводжується лексичним та синтаксичним паралелізмом та жестами.

Подальша перспектива дослідження вбачається нам у створенні класифікації стратегій та тактик, що використовуються в ситуації асиметричного спілкування персонажів британської драми ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е. С. О методике когнитивно–дискурсивного анализа применительно к исследованию драматургических произведений (пьесы как особые форматы знания) / Е. С. Кубрякова // Принципы и методы когнитивных исследований языка : [сб. науч. трудов] / отв. ред. Н. И. Болдырева. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – С. 30–45.
2. Лимановская И. Б. Статус и роль авторских ремарок в дискурсе англоязычной драмы / И. Б. Лимановская // Вестник Самарского государственного университета. – Вып. № 60, 2008. – С. 371–376.
3. Шыныбекова А. С. Прагматика речевого общения в драме [Електрон. ресурс] / А. С. Шыныбекова. – Режим доступу : www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Philologia/64282.doc.htm.
4. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы / Л. И. Тимофеев. – М. : Просвещение, 1973. – 480 с.
5. Мизецкая В. Я. Коммуникативно–речевая организация персонажной системы в драматургическом тексте / В. Я. Мизецкая. – Одесса : Черноморье, 1992. – 150 с.
6. Толчеева К. В. Семантико–структурные и функциональные особенности паратекста в модернистской и постмодернистской драматургии (на материале французского языка) : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / К. В. Толчеева. – Воронеж. гос. ун–т. – Воронеж, 2007. – 24 с.
7. Гойхман О. Я. Речевая коммуникация : [ученик] / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. . – 2–е изд. – М. : ИНФРА–М, 2007. – 272 с.
8. Shaw G. B. Pygmalion [Електрон. ресурс] / G. B. Shaw. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/3825>.
9. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kubryakova E. S. O metodike kognitivno–diskursivnogo analiza priminitel'no k issledovaniyu dramaturgicheskikh proizvedeniy (p'esy kak osobyie formaty znaniya) [On Methodology of Cognitive and Discursive Analysis as Applied to Study of a Drama Text] / E. S. Kubryakova // Printsypy i metody kognitivnykh issledovaniy yazyka [Principles and Methods of Cognitive Studies]. – Tambov : Szd–vo TGU im. G. R. Derzhavina, 2008. – S. 30–45.
2. Limanovskaia I. B. Status i rol' avtorskikh remarok v diskurse angloiazychnoy [Status and Role of Author's Remark in English Drama Discourse] / I. B. Limanovskaia // Vestnik Samarskoho gosudarstvennogo universiteta [Samara State University Journal]. – Вып. № 60, 2008. – С. 371–376.

3. Shynybekova A. S. Pragmatika rechevoho obshcheniia v drame [Speech Pragmatics in Drama Texts] [Elektronnyy resurs] / A. S. Shynybekova. – Rezhym dostupu : www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Philologia/64282.doc.htm.
4. Timofeev L. I. Osnovy teorii literatury [Fundamentals of the Theory of Literature] / L. I. Timofeev. – М. : Prosveshchenie, 1973. – 480 s.
5. Mizetskaya V. Ya. Komunikativno–rechevaya organizatsiya personazhnoy sistemy v dramaturgicheskom tekste [Communicative Organization of a Personage System in a Drama Text] / V. Ya. Mizetskaya. – Odessa : Chernomore, 1992. – 150 s.
6. Tolcheeva K. V. Semantiko–strukturnye i funktsionalnye osobennosti parateksta v modernistskoy dramaturgii (na material frantsuzkogo yazyka) [Semantic, Structural and Functional Peculiarities of The Paratext in Modern Drama (Based on French Literature)] / K. V. Tolcheeva. – Voronezh, 2007. – 24 s.
7. Goyhman O. Ya. Rechevaia komunikatsiya [Speech Communication] / O. Ya. Goyhman, T. M. Nadeena – М. : INFRA – М., 2007. – 272 s.
8. Shaw G. B. Pygmalion [Elektronnyy resurs] / G. B. Shaw. – Rezhym dostupu : <http://www.gutenberg.org/ebooks/3825>.
9. Ivanova I. P. Teoreticheskaia grammatika sovremennoho angliyskogo yazyka. [Theoretical Grammar of Modern English Language] / I. P. Ivanova, V. V. Burlakova, G. G. Pocheptsov, – М. : Vysshiaia shkola, 1981. – 285 s.

Билинский Д. Ю. Стратегии и тактики асимметричной речи (на материале британской драмы XX века).

Статья посвящена анализу стратегий и тактик асимметричной речи в британских драматических произведениях. Описываются подходы к изучению драматургического дискурса, рассматривается современный этап лингвистического анализа драматургического текста. Определены проблемы, привлекающие внимание лингвистов в драматическом произведении. Обобщены подходы к анализу ролевой асимметрии в современной коммуникативистике. Исследована специфика реализации тактик и стратегий, реализуемых в речи персонажей, социальные роли которых объединены асимметричной связью.

Ключевые слова: драматическое произведение, ролевая асимметрия, речевой акт, стратегия, тактика.

Bilinsky D. Yu. Strategies and Tactics of the Role Asymmetry in the Personages' Speech Based on British Drama.

The article deals with the strategies and tactics that reflect role asymmetry in the personages' speech in British drama of the 20th century. The drama is researched as a complex unity which is built and functions according to its own laws. The contemporary approaches to the dramatic text analysis including both traditional and cognitive-discourse are taken into account. The perspectives of linguistic analysis of strategies and tactics used in cases of role asymmetry in social interaction are singled out. The attribution of the role asymmetry in social interaction to speech strategies and tactics which express speaker's both positive and negative emotions which establish and maintain the contact is discussed. Aim, pragmatic value and contents of role asymmetry in social interaction are described. The speech act theory and role theory are employed to analyze the role asymmetry in social interaction. The specific character of the role asymmetry in social interaction realization in the personages' speech based on the communicative-pragmatic approach is specified with the help of the component and contextual analyses. The connection of role asymmetry in social interaction with drama theory and speech act theory is singled out. The research proves that the role asymmetry in social interaction widely occurs in British drama texts and employs both cooperation and confrontation strategies, which presupposes appropriate tactics.

Key words: drama, role asymmetry, speech act, strategy, tactics.